

УДК 159.9.075

ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД ПСИХОСЕМАНТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Мозговий В. І.

кандидат психологічних наук

докторант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

У статті проведено аналіз психосемантичних досліджень військовослужбовців в Україні та Росії. В дослідженні було висунуто вирішення таких завдань: проаналізувати основні змістовні напрямки психосемантичних досліджень з військовими та визначити фокус подальших досліджень з військовими. Загальний аналіз психосемантичних досліджень військовослужбовців умовно можна поділити на три групи:

Перша група – дослідження особливостей особистісної та смислової сфери військовослужбовців, а також професійної ідентичності.

Друга група - вивчення поведінки військових, особливостей їх комунікації та мотивації до несення служби. Виконання ними службових обов'язків, що обумовлені регламентованістю та ієрархічністю військової служби.

Третя – вивчення формування соціальних уявлень про імідж військового та армії загалом.

Ознайомлення з результатами та висновками психосемантичних досліджень військовослужбовців, отриманих фахівцями, дозволило визначити фокус подальших досліджень в цьому напрямку. В подальших дослідженнях, на нашу думку, постає актуальним питанням вивчення соціальних уявлень призовної молоді та солдат строкової служби про армію та військовослужбовців, а також її вплив на суспільство у якості важливого соціального інституту. Вивчення цих соціальних уявлень може якісно вплинути на формування у молоді мотивації до проходження військової служби, їх адаптацію до військової діяльності та якості виконання ними військових професійних завдань. Потреба у проведенні цих досліджень визначена динамікою розвитку суспільства, особливостями сучасного світогляду і важливості воєнних структур для кожної країни.

Ключові слова: психосемантичне дослідження, військова служба, військовослужбовець.

The article analyzes psychosemantic researches of servicemen in Ukraine and Russia. The study proposed solutions to the following tasks: to analyze the main content of psychosemantic research with the military and determine the focus of further research with the military. The general analysis of psychosemantic studies of servicemen can be divided into three groups:

The first group is the study of the peculiarities of the personal and semantic sphere of servicemen, as well as professional identity.

The second group is the study of the behavior of the military, the features of their communication and motivation to serve. Performance of their official duties due to the regularity and hierarchy of military service.

The third is the study of the formation of social representations about the image of the military and the army in general.

Familiarization with the results and conclusions of the psychosemantic researches of military personnel, received by specialists, allowed to determine the focus of further research in this direction. In further studies, in our opinion, the actual question arises of the study of social representations of conscripts and soldiers of the regular service for the army and the military, as well as its impact on society as an important social institution. The study of these social representations can have a qualitative effect on the formation of young people's motivation to undergo military service, their adaptation to military activity, and the quality of their military professional tasks. The need for conducting these studies is determined by the dynamics of society development, the peculiarities of the modern worldview and the importance of military structures for each country.

Key words: psychosemantic research, military service, serviceman.

Постановка проблеми. У зв'язку із відомими суспільно-політичними подіями та розгортанням «гібридної війни» між Росією та Україною свідомість громадян, зокрема військовослужбовців піддається певному інформаційному впливу і як наслідок, відповідним трансформаціям та змінам на ціннісно-орієнтаційному особистісному рівні. Психосемантичний напрямок має свою унікальність у дослідженні цих процесів та вибудові відповідних шляхів і заходів, направлених на формування самосвідомості військовослужбовців, перш за все, патріотичного спрямування.

Структура психосемантичних досліджень має свою специфіку, зумовлену орієнтацією на вивчення змісту свідомості військовослужбовця. Основними обов'язковими етапами дослідницької роботи є збір семантичного матеріалу, кількісна обробка даних та математичне моделювання свідомості.

Так, в Україні останнім часом, чимала увага приділяється вивченню закономірностей функціонування різних аспектів свідомості військовослужбовця: насамперед, національної, громадянської, політичної, економічної, екологічної та релігійної сфер.

Деякі з попередніх теоретичних міркувань та емпіричних розвідок при цьому переосмислюються, тоді як інші моменти досліджуються на теренах вітчизняного наукового простору вперше. Розпочинаючи власні дослідження будь-який науковець зустрічається із проблемою більш-менш чіткої дефініції того чи іншого термінологічного конструкту. Так, ще О. Леонтьєв проблему вивчення свідомості називав центральною таємницею людської психіки [1]. Незважаючи на вагомні зусилля авторитетних дослідників, ситуація мало в чому змінилася. Розуміючи цю ситуацію, Ю. Швалб розглядає свідомість як своєрідну "Попелюшку" сучасної психології, котру всі використовують, але якою ніхто серйозно не займається, у зв'язку з чим для більшості психологічних теорій відповідний феномен перетворився у зручне "порожнє" місце, куди можна "звалювати" все, що "усвідомлюється" [2]. В.Аллахвердов взагалі описує предмет нашого інтересу як "логічний парадокс", обґрунтовуючи це тим, що він має чи не сотню різних і суперечливих тлумачень, які переважно залишаються в межах емпірики у формі констатації і так очевидних переживань [3].

Все більшої популярності набувають, наприклад, психосемантичні дослідження

пов'язані з соціальними уявленнями військовослужбовців. Гнучкі за структурою, вони відкривають широкі можливості вивчення особливостей сприймання та інтерпретації військовослужбовцями різних сфер військового життя та діяльності. Більшість публікацій на згадану тему представлені статтями у наукових виданнях, які не стільки розкривають структуру та закономірності побудови і проведення психосемантичного дослідження, скільки описують результати авторських досліджень. Звичайно, це є важливим і необхідним, однак не завжди задовольняє потреби дослідників.

Мета статті. Метою статті є огляд та аналіз проведених психосемантичних досліджень за участю військовослужбовців в Україні та закордоном.

Виходячи з мети дослідження нами були сформовані наступні **завдання**:

1. Проаналізувати основні змістовні напрямки психосемантичних досліджень з військовими.
2. Визначити фокус досліджень, які відповідають актуальним вимогам часу та потреб військовослужбовців щодо їх морально-психологічного забезпечення при виконанні службових завдань за призначенням.

Виклад основного матеріалу. Вивчення питань самосвідомості та самосприйняття у військовослужбовців, як представників військової професії займалися, як російські, А. А. Утюганов, М. Ю. Лукін, так і українські дослідники І. І. Приходько та ін.

В роботі А. А. Утюганова основний акцент було зроблено на розкриття питань смислової сфери особистості військовослужбовців у взаємозв'язку з переживанням ними бойового стресу [4]. Дослідження проводилося на базі військової частини № 6607 внутрішніх військ МВС Росії в пункті їх постійної дислокації у м. Кемерово та в пункті тимчасової дислокації у республіці Чечня, населений пункт Ножай-Юрт в період з 2006 по 2008 рр. У дослідженні взяли участь 189 військовослужбовців 27-го загону спеціального призначення.

В основу його роботи були покладені наступні гіпотези:

1. Осмисленість життя у військовослужбовців при бойовому стресі може наростати, знижуватися або залишатися без змін, але напрямок цих змін залежить від рівня свідомості життя до переживання бойового стресу.
2. Динаміка актуального смислового стану при бойовому стресі може протікати за кількома типами: позитивному (підвищення осмисленості минулого, сьогодення і майбутнього), негативному (зниження осмисленості минулого, сьогодення і майбутнього) або змішаному; при цьому будь-яка динаміка актуального смислового стану поєднується з більш м'яким переживанням бойового стресу, ніж відсутність динаміки.

В результаті цього дослідження було виявлено, що переживання бойового стресу у військовослужбовців поєднується зі змінами смислової сфери їх особистості. Цей факт свідчить про те, що стрес і стресові розлади не можуть і не повинні вивчатися лише на рівні психотичних і невротичних порушень.

В роботі М. Ю. Лукіна досліджувався вплив самооцінки на успішність професійної діяльності військовослужбовця [5]. В результаті свого дослідження, яке проводилося на курсантах спеціальності «Організація морально-психологічного забезпечення військ», він отримав результати, щодо позитивної динаміки зростання рівню самооцінки курсантів в залежності від курсу навчання. Так на третьому курсі навчання відбувається значне збільшення показників з завищеною і неадекватно завищеною самооцінкою. При цьому

повністю зникають показники низької самооцінки і самооцінки нижче середнього рівня. Знижуються і показники середнього і вище середнього рівня.

Дослідженням особливостей сприйняття професійної діяльності у військовослужбовців займалась старший викладач російського учбового військового центру Далекосхідного федерального університету Бузина Е.А. [6]

Її стаття присвячена дослідженню образу світу військовослужбовців, що проходять військову службу в частини постійної бойової готовності і в умовах відрядження до громадянського освітнього закладу, за допомогою ідентифікації семантичних універсалій понять «робота», «професіонал», «професія». Було виявлено, що у військовослужбовців з однаковими умовами проходження служби є схожі особливості понять професійного образу світу. Між фактором «тривалість служби» і якісними характеристиками поняття «професіонал» значної залежності виявлено не було. Виявлені дані дозволили припустити що загальні уявлення професіонала про професійний образ світу військовослужбовця не залежать від характеру служби, її тривалості, умов і звань.

Розуміння процесів смислової обробки інформації людиною допомагає краще прогнозувати її поведінку, а значить, і коригувати цю поведінку в разі потреби, що може бути використано психологами, які працюють з військовослужбовцями.

У роботах українського дослідника Приходько І. І. за допомогою психосемантичного методу було розкрито зміст компонента «внутрішній комфорт» психологічної безпеки особистості у військовослужбовців Національної гвардії України з різним соціально-професійним статусом. [7]

Так, у молодших офіцерів було виявлено прагнення до змін, відкритість, що також відбивається і на системі самооцінювання: переоцінюванні минулого і актуального досвіду як мірила самовідношення. Їм притаманна здорова критичність в оцінюванні власних можливостей, використання нових алгоритмів спричиняє в них певну напруженість при виконанні професійної діяльності, але вони впевнені у правильності обраного шляху розвитку, що відбивається у позитивному самоставленні.

У офіцерів з життєвим і професійним досвідом знижуються протиріччя у самооцінюванні та потреба у захисних механізмах свідомості, зростає впевненість у собі, довіра власним знанням, вмінням і навичкам, знижується напруженість як у вирішенні поточних життєвих і професійних ситуацій, так і у загальному ставленні до життя. Більшість нових складних життєвих і професійних ситуацій сприймаються ними не як екстремальні події, а як чергове випробування набутих професійних знанням, вмінням, навичкам, яке ще раз підтверджує високий рівень їх кваліфікації. Переживання таких ситуацій лише підсилює їх впевненість в обраному шляху розвитку і відсутності необхідності його змінювати.

Недосвідчені військовослужбовці за контрактом у ході виконання службової діяльності також змінюють власні навички і ставлення до оточуючого світу, проте такі зміни не завжди супроводжуються їх усвідомленням. Вони менше, ніж молодші офіцери, готові до зміни критеріїв самооцінювання, довше використовують захисні механізми свідомості, які певним чином скривають від їх свідомості невідповідність наявних знань, вмінь, навичок актуальним життєвим і професійним ситуаціям. Проте у підсвідомості, на рівні емоцій ця невідповідність проявляється в емоційній нестабільності та дискомфорті, очікуванні критики з боку оточення та у зниженні самосприйняття. Прагнучи позбавитися від цих негативних

переживань, вони намагаються зробити свій соціально-психологічний простір більш контрольованим, звужуючи його за рахунок менш актуальних сфер самореалізації.

З набуттям професійного досвіду успішні військовослужбовці за контрактом все частіше переживають впевненість в собі у типових професійних ситуаціях, проте не відчують себе такими вже успішними у широкому колі життєвих ситуацій. Їх намагання не виходити з успішної для них професійної ролі сприяє формуванню ознак професійної деформації і використанню захисних механізмів у структурі самовідношення – вони надмірно високо оцінюють власні знання, вміння, навички, стають нечутливими до критики оточуючих, їх сприйняття власного образу «Я» спрощується. Внаслідок цього психологічна безпека особистості частково втрачає свою продуктивність, що проявляється у звуженні сфер самореалізації особистості військовослужбовців за контрактом, зниження здатності використовувати зміни в оточуючому світі для власного розвитку, у недиференційованому сприйнятті власних можливостей щодо уникнення небезпеки у ситуаціях, не пов'язаних з професійною діяльністю.

За допомогою психосемантичного методу та методики «Незакінчені речення» він розробив трансформаційну модель психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності та розкрив зміст морально-комунікативного компонента психологічної безпеки особистості (ПБО) у військовослужбовців з різним соціально-професійним статусом [8].

В результаті вивчення цього питання він дійшов наступних висновків:

1. Недосвідчені військовослужбовці мають порівняно менший, ніж у досвідчених військовослужбовців, репертуар ролей, прийомів налагоджування стосунків чи уникнення конфліктів. У недосвідчених військовослужбовців за контрактом до цих факторів, які створюють потенційну загрозу життєдіяльності, додаються менш розвинені комунікативні навички, недостатність (плутаність) знань про моральні норми, а іноді і законодавчі акти. Їм також притаманний більший прояв егоїстичності у стосунках: імпульсивність, жорсткість та недипломатичність.

На відміну від них, молодші офіцери мають достатній рівень знань для адекватного керування власними стосунками, розвинуті комунікативні навички, прагнення у своїй поведінці відповідати очікуванням значущого соціального оточення (просоціальність). Проте відсутність досвіду реалізації набутих під час професійної освіти знань, несамостійність і пов'язана з цим затримка у виборі способу реагування на актуальну соціальну ситуацію (орієнтація на старших товаришів, конформізм) дещо знижують безпечність їх життєдіяльності.

2. Набуття професійного досвіду розширює репертуар ролей, способи взаємодії з соціальним оточенням. Так, молодші офіцери проявляють активну позицію у підкоренні соціального оточення, в освоєнні професійних способів взаємодії з оточуючим світом. Недосвідчені військовослужбовці за контрактом навпаки займають позицію очікування: вони егоїстично вимагають допомоги від оточення, при цьому не надто намагаючись докладати зусиль для підтримання стосунків з ними.

У досвідчених військовослужбовців за контрактом є великий досвід виконання професійних ролей, проте професійні комунікативні навички деколи переносяться на особисті стосунки, що може погіршувати їх якість, самореалізацію у сферах життєдіяльності,

не пов'язаних з професією.

3. Дослідження морально-комунікативної складової ПБО у військовослужбовців з різним соціально-професійним статусом дозволяє припустити, що наявні в ній розбіжності між недосвідченими військовослужбовцями за контрактом і молодшими офіцерами з часом під впливом професійної діяльності і життєвого досвіду трансформуються у різні шляхи розвитку та різні типи організації ПБО.

Російський дослідник М. В. Сидоренко досліджував особливості уявлень військовослужбовців про певне соціальне середовище, до якого вони мають безпосереднє відношення [9].

Метою його дослідження було виявлення найбільш загальних поглядів на Батьківщину у діючих військовослужбовців Міністерства Оборони і військовослужбовців, які звільняються в запас, а також визначення у них значущих компонентів цього образу.

В ході проведення емпіричного дослідження дослідником було виявлено відсутність істотних відмінностей образу Батьківщини в обох групах військовослужбовців за винятком критерію, що відображає образ Батьківщини, як держави. Образ Батьківщини, що представляється у свідомості як держава, більш виражений у діючих військовослужбовців. У звільнених військовослужбовців він менш виражений, що свідчить про вплив процесу скорочення на цінність особистісних установок, який відображає держава.

При аналізі даних було виявлено також кореляційний зв'язок між виразністю компонентів образу Батьківщини в обох групах військовослужбовців, що свідчить про стійкість категорії образу Батьківщини у свідомості, як діючих, так і звільнених військовослужбовців.

У проведеному опитуванні було виявлено високі значення за критеріями-репрезентантам - "сім'я", "мати" (батьки, опікуни), що може говорити про високу значимість цих соціальних категорій, як ціннісно-особистісних орієнтирів для кожного із військовослужбовців.

Дослідження особливостей уявлень військовослужбовців про представників своєї національності, вивчення питань самоідентичності вивчалися в роботі українського дослідника Шмиглюка А. Г., який ставив перед собою завдання виявити семантичне значення поняття «українець» у свідомості військовослужбовців. [10]

Узагальнюючи теоретичний аналіз проблеми, що були поставлені в його роботі та результати психосемантичного дослідження, можна зазначити, що етнічна самосвідомість являє собою уявлення індивіда чи групи людей про себе чи свій етнос, який має ієрархічну структуру. Також слід зазначити, що формування етнічної самосвідомості осіб відбувається під впливом тих суспільних процесів, які існують у державі та мають сильне емоційне забарвлення. Так у учасників АТО сучасна категорія «українець» має таке змістове наповнення, як патріот, Україна, родина, прапор, працелюбний, чесний, добрий, людина яка любить свою батьківщину, гімн, домівка, матір, сім'янин. Також цікавим та дискусійним є факт продукування досліджуваними асоціацій, які мають лише «позитивне» або ж «нейтральне» емоційне забарвлення.

Психосемантичними дослідженнями особливостей мотивації військовослужбовців займався В. Степанченко. Основою його роботи було виявлення основних типів мотивів серед усього розмаїття мотивувань, якими керуються офіцери ЗСУ при виконанні

директивних документів. [11]

В результаті багатомірного математичного аналізу семантичного простору запропонованих офіцерам мотивувань дослідником було виділено 12 основних мотивів. Аналіз отриманих даних щодо виконання чи ухилення від виконання офіцерами директивних документів дозволило виявити типові мотивування, які найчастіше презентують той чи інший мотив. В таблиці 1 представлено ці мотиви та їх мотиваційні конструкти.

Таблиця 1

з/п	Мотиви	Мотиваційні конструкти
1	Мотив очікування неприємностей	Я виконую такі накази, бо розумію, що сім'ю потрібно годувати
2	Мотив небажання виявляти ініціативу	Вважаю, що такі накази виконують лише ті, на кому звикли „їздити”
3	Мотив ухилення	Думаю, що виконання таких наказів є неможливим, бо в них, як правило, не вказані конкретні шляхи виконання
4	Мотив підлабузництва	Я виконую такі накази, тому що не хочу втрачати довіру командира і не бажаю псувати відносини з начальством
5	Мотив особистої відданості	Я виконую їх, тому що поважаю рішення командира та не звик підводити свого начальника
6	Мотив догодити начальству	Виконую такі накази, бо бажаю виправдати довіру до мене, відчуваю, що це потрібно іншим
7	Мотив альтруїзму	Я виконую їх, бо розумію, що за мною стоять люди, які залежать від мене і моєї роботи
8	Мотив кар'єризму	Розглядаю виконання таких наказів як свій обов'язок
9	Мотив обізнаності в справах	Виконання наказів розглядаю як шлях удосконалення професійної майстерності
10	Мотив владності	Це мій професійний обов'язок, кар'єра
11	Мотив дисциплінованості	Виконую такі накази, бо не бачу себе поза армією
12	Мотив самоствердження	Я виконую такі директиви, бо вважаю себе стараним і сумлінним офіцером, розглядаю їх виконання як можливість проявити себе

На нашу думку, визначені мотиви можна класифікувати за трьома напрямками: протестні (2) - небажання виявляти ініціативу, ухилення, нейтрально-байдужі (3) - очікування неприємностей, догодити начальству, підлабузництва та налаштованих на співпрацю і особистісний розвиток (7) – самоствердження, дисциплінованості, обізнаності в справах, кар'єризму, альтруїзму, владності, особистої відданості. В умовній ієрархії серед цих мотивів переважають мотиви співпраці та особистісного зросту, що дозволяє зробити висновок про досить високу мотивацію щодо виконання директивних документів військовими.

Дослідженням іміджу військовослужбовців та їх уявлень про представників мілітаризованих структур серед цивільного населення займалися Воробйова І.В.,

Мацегора Я. В. та російський дослідник Давидов Д. Г.

Оснoву роботи Воробйової І. В. та Мацегори Я. В. склали дослідження іміджу військовослужбовців Національної Гвардії України (НГУ), визначення його типів за описами цивільного населення Харківщини, що засновані на подіях «Євромайдану». [12]

В результаті проведеного науковцями дослідження вдалося виявити, що спосіб зниження конфліктності іміджу військовослужбовця НГУ в уявленнях цивільного населення вирішується за рахунок відокремлення особистого ставлення і оцінки та перенесення наголосу на виконання професійних функцій (спосіб „відбілення” іміджу військовослужбовців, який використовується зараз) має право на існування. Це відображує діючі у свідомості певної частини громадян захисні механізми: „не військовослужбовці погані – служба така”; „хтось має виконувати цю роботу”. Втім, науковці вважають, що «наряд чи сформований на таких підставах імідж буде сприяти подоланню відчуження між цивільним населенням і військовослужбовцями (протиставлення за принципом „ми – вони”), налагодженню взаємодії і співпраці у підтримці та захисті правопорядку». [12] Нажаль, Вихолощення змісту норм і цінностей громадянського суспільства, наприклад, поширення уявлень про можливу виправданість жорстокості правоохоронців для захисту демократії, прав і свобод громадян призводить до спотворення самої місії правоохоронної діяльності і, відповідно, спотворення іміджу правоохоронців (уявлення про них, як про „карателів” тощо).

Події ж „Євромайдану” показали можливість, коли військовослужбовці мають покладатися на волю і моральність цивільних громадян.

Російський дослідник Д. Г. Давидов у своєму дослідженні зосередився на виявленні соціально-психологічних особливостей іміджу Збройних Сил Російської Федерації в молодіжному середовищі. [13]

У результаті проведеного ним дослідження було виявлено різні типи іміджу ЗС РФ серед молодих росіян та їх ставлення до військової служби. «Позитивного» типу ставлення до військової служби не було виявлено взагалі. Найбільш негативне ставлення до військової служби пов'язане з «Негативним» типом іміджу ЗС РФ. «Відсторонений» тип впливає на формування позитивної установки до служби за призовом, а «Співчуваючий» пов'язаний з формуванням позитивного ставлення тільки до військової служби за контрактом. «Ситуативно-прийнятний» тип іміджу лежить в основі позитивних установок на військову службу, як за призовом, так і за контрактом. Молоді люди, яким властивий «Співчуваючий» і «Ситуативно-прийнятний» типи іміджу є найбільш вірогідними кандидатами на військову службу за контрактом і повинні розглядатися як цільова група в рекламі військової служби.

Соціально-психологічні механізми формування іміджу ЗС РФ являють собою сукупність процесів, спираючись на які, суб'єкт сприйняття конструює образ ЗС РФ. Такі механізми проявляються в стійких і повторюваних особливості іміджу ЗС РФ. Основними соціально-психологічними механізмами формування іміджу ЗС РФ в молодіжному середовищі є: Ідентифікація з військовослужбовцем, Військово-соціальна ідентифікація та Порівняння з ідеалом.

Дослідженням особливостей взаємодії та комунікації у військовому колективі займалися російська дослідниця Осинцева А. В. [14]

Оснoву дослідження Осинцевої А. В. склало застосування психосемантичного підходу до розгляду службової взаємодії молодших командирів та курсантів в системі «начальник-

---

підлеглий» (молодший командир-курсант), виявленні суб'єктивних картин (імпліцитних теорій), що існують у курсантів, та описують їх службову взаємодію з молодшими командирами, а також виявити методи спрямування цієї взаємодії в конструктивному напрямку. [14]

У своєму дослідженні Осинцева А. В. дійшла висновків, що в процесі службового спілкування формування семантичних основ взаємодії провідна роль належить смисловим утворенням, а саме: а) в опорі на суб'єктивний досвід при виборі стратегій поведінки; б) утворення спільного семантичного простору партнерами по спілкуванню, яке створюється відповідно до індивідуальних вкладам і намірам сторін; в) структуруванні семантичного простору і формування міжособистісних відносин. У зв'язку з цим в дослідженні були спрямовані зусилля на зміни смислових сфер у курсантів з метою підвищення конструктивності їх службової взаємодії.

Експериментально нею було виявлено відмінності в уявленнях різних категорій осіб, які вступають до навчального закладу воєнізованого типу. Показано, що ці відмінності залежать від отриманого раніше досвіду в аналогічних соціальних ситуаціях. Відмінності формують різні очікування до процесу взаємодії з безпосередніми керівниками навчальних груп, сформовані відповідно до власного суб'єктивним досвідом партнерів по спілкуванню. Образ командира в уявленнях «армійців» близький до стереотипного за змістом, але з опорою на отриманий життєвий досвід в ситуаціях взаємодії в регламентованій системі управління. Образ командира в уявленнях «ліцеїстів» має дезорієнтований характер, не стереотипний, відмінний від сформованого в конкретних соціальних ситуаціях системи воєнізованого типу і знаходиться на стадії формування іншої свідомості. Образ командира в уявленнях групи «школярів» носить стереотипний, ідеалізований і романтичний характер.

У «ліцеїстів» сформувався невизначений образ негативного командира і деструктивної взаємодії з ним. Це обумовлено наявністю перехідного періоду у формуванні смислових систем «ліцеїстів».

Смислові сфери курсантів здатні змінюватися в конструктивному напрямку при цілеспрямованому впливі на їх уявлення про образ молодшого командира і взаємодії з ним у всіх трьох сферах: інструментальної, потребо-смислової та когнітивної.

Висновки. Проаналізувавши наукові дослідження науковців Росії та України які проводились із військовослужбовцями за останні роки з використанням психосемантичного методу нами було визначено наступні напрямки:

- вивчення самосвідомості та особливостей самосприйняття військовослужбовців, як представників військової професії та характерних для них рис та особливостей характеру;
- дослідження особливостей уявлень військовослужбовців про певне соціальне середовище, до якого вони мають безпосереднє відношення;
- дослідження особливостей уявлень військовослужбовців про представників своєї національності, вивчення питань самоідентичності;
- психосемантичні дослідження особливостей мотивації військовослужбовців;
- дослідження іміджу військовослужбовців та уявлень про представників мілітаризованих структур серед цивільного населення;
- дослідження особливостей взаємодії та комунікації у військовому колективі.

Узагальнюючи фокус цих досліджень умовно їх можна поділити на три групи:

Перша група – дослідження направлені на вивчення особливостей особистісної та смислової сфери військовослужбовців та її проявів у військовій діяльності та процесі професійної ідентифікації до військової діяльності.

Друга - вивчення поведінкових потреб, побудові ефективної комунікації та мотивації щодо виконання службової діяльності, обумовленої регламентованістю та ієрархічністю військової служби.

Третя – вивчення формування соціальних уявлень щодо іміджу військового, як у свідомості цивільного населення, так і у свідомості самих військових, а також уявлень та механізмів ідентифікації з образом Батьківщини, представником національності, захисником інтересів якої ти є.

Хоча отримані дані в описаних наукових дослідженнях є досить змістовними та мають достатньо широкий спектр різноманітності фокусу самого дослідження, проте, існує ще велика прогалина в психосемантичних дослідженнях уявлень військовослужбовців про специфіку своєї професійної діяльності та про себе, як безпосередніх представників військової служби. Потреба у проведенні цих досліджень обумовлена певною динамікою розвитку, як самого суспільства, його світогляду в цілому, так і ролі армії і військовослужбовця на рівні ментальності та культури кожної країни зокрема.

В подальших дослідженнях, на нашу думку, постає актуальним питанням вивчення соціальних уявлень призовної молоді та солдат строкової служби про армію та військовослужбовців, а також її вплив на суспільство у якості важливого соціального інституту. Вивчення цих соціальних уявлень може якісно вплинути на формування у молоді мотивації до проходження військової служби, їх адаптацію до військової діяльності та якості виконання ними військових професійних завдань. Потреба у проведенні цих досліджень визначена динамікою розвитку суспільства, особливостями сучасного світогляду і важливості воєнних структур для кожної країни.

Список літератури

1. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. / А.Н. Леонтьев – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
  2. Швалб Ю. М. Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования). / Ю. М. Швалб //– К.: Миллениум, 2003. – 152 с.
  3. Аллахвердов В. М. Поддается ли сознание разгадке? / В. М. Аллахвердов // Психология сознания / Сост. и общ. ред. Л. В. Куликова. – СПб.: Питер, 2001. – С. 98-108.
  4. Утюганов А. А. Особенности смысловой сферы военнослужащих, переживших боевой стресс. / А. А. Утюганов // диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук. Томск, 2011 с. 140
  5. Лукин М. Ю. Влияние самооценки военнослужащих на эффективность профессиональной деятельности / М. Ю. Лукин // IV международная студенческая электронная научная конференция «студенческий научный форум» 2012 год, с.-31 url: <https://www.rae.ru/forum2012/pdf/2087.pdf>
  6. Бузина Е.А. Профессиональная специфика образа мира военнослужащего в части постоянной боевой готовности и в условиях прикомандирования к гражданскому
-

образовательному учреждению // Психология, социология и педагогика. 2015. № 11 ([Электронный ресурс]. URL: <http://psychology.snauka.ru/2015/11/6081>)

7. Приходько І. І. Функціональний зміст компонента "Внутрішній комфорт" психологічної безпеки особистості у військовослужбовців з різним соціально-професійним статусом / І. І. Приходько // [Проблеми екстремальної та кризової психології](#). - 2014. - Вип. 16. - с. 175-186

8. Приходько І. І. Особливості морально-комунікативного компонента психологічної безпеки особистості у військовослужбовців з різним соціально-професійним статусом. /І.І. Приходько // Вісник Національного університету оборони України № 5 (42) /2014 с. 314-319

9. Сидоренко М. В. Образ Родины и особенности его репрезентации у военнослужащих. / М. В. Сидоренко// Выпускная квалификационная работа г. Москва, 2013 С.- 48

10. Шмиглюк А. Г. Особливості уявлень учасників ато про сучасного українця. / А. Г. Шмиглюк // Наука і освіта. – 2016. – №5. – С. 261-266

11. Степанченко В. Провідні мотиви виконання офіцерами військових директивних документів. / В. Степанченко // Соціальна психологія. - 2004. - № 6 (8). - С.94-105

12. Воробйова І.В., Мацегора Я.В. Типи іміджу військовослужбовців Національної гвардії України (за описами цивільного населення Харківщини). / І.В. Воробйова, Я.В. Мацегора // Вісник Національного університету оборони України 3 (46) /2015 С.54-63

13. Давыдов Д. Г. Социально-психологические особенности имиджа Вооруженных Сил России в молодежной среде./ Д. Г. Давыдов : Дис. канд. психол. наук : М., 2005 с. – 217.

14. Осинцева А. В. Исследование представлений курсантов о служебном взаимодействии с младшими командирами учебных групп (На примере учебного заведения военизированного типа). / А. В. Осинцева : Дис. ... канд. психол. наук : Ярославль, 2004 С.-242

References

1. Leont'ev A. N. Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost'. / A.N. Leont'ev – М.: Politizdat, 1975. – 304 s.

2. Shvalb Ju. M. Celepolagajushhee soznanie (psihologicheskie modeli i issledovaniya). / Ju. M. Shvalb //– К.: Millennium, 2003. – 152 s.

3. Allahverdov V. M. Poddaetsja li soznanie razgadke?/ V. M. Allahverdov // Psihologija soznaniya / Sost. i obshh. red. L. V. Kulikova. – SPb.: Piter, 2001. – S. 98-108.

4. Utjuganov A. A. Osobennosti smyslovoj sfery voennosluzhashhih, perezhivshih boevoj stress. / A. A. Utjuganov // dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni kandidata psihologicheskikh nauk. Tomsk, 2011 s. 140

5. Lukin M. Ju. Vlijanie samoocenki voennosluzhashhih na jeffektivnost' professional'noj dejatel'nosti / M. Ju. Lukin // IV mezhdunarodnaja studencheskaja jelektronnaja nauchnaja konferencija «studencheskij nauchnyj forum» 2012 god, s.-31 url: <https://www.rae.ru/forum2012/pdf/2087.pdf>

6. Buzina E.A. Professional'naja specifika obraza mira voennosluzhashhego v chasti

postojannoj boevoj gotovnosti i v uslovijah prikomandirovanija k grazhdanskomu obrazovatel'nomu uchrezhdeniju // Psihologija, sociologija i pedagogika. 2015. № 11 ([Elektronnyj resurs]. URL: <http://psychology.snauka.ru/2015/11/6081>)

7. Pryhod'ko I. I Funkcional'nyj zmist komponenta "Vnutrishnij komfort" psihologichnoi' bezpeky osobystosti u vijs'kovosluzhbovciv z riznym social'no-profesijnym statusom / I. I. Pryhod'ko // Problemy ekstremal'noi' ta kryzovoi' psihologii'. - 2014. - Vyp. 16. - s. 175-186

8. Pryhod'ko I. I. Osoblyvosti moral'no-komunikatyvnogo komponenta psihologichnoi' bezpeky osobystosti u vijs'kovosluzhbovciv z riznym social'no-profesijnym statusom. / I. I. Pryhod'ko // Visnyk Nacional'nogo universytetu oborony Ukrainy № 5 (42) /2014 s. 314-319

9. Sidorenko M. V. Obraz Rodiny i osobennosti ego reprezentacii u voennosluzhashhikh. / M. V. Sidorenko // Vypusknaja kvalifikacionnaja rabota g. Moskva, 2013 S.- 489..

10. Shmygljuk A. G. Osoblyvosti ujaven' uchasnykiv ato pro suchasnogo ukrai'ncja. / A. G. Shmygljuk // Nauka i osvita. – 2016. – №5. – S. 261-266

11. Stepanchenko V. Providni motyvy vykonannja oficeramy vijs'kovykh dyrektyvnyh dokumentiv. / V. Stepanchenko // Social'na psihologija. - 2004. - № 6 (8). - C.94-105

12. Vorobjova I.V., Macegora Ja.V. Typy imidzhu vijs'kovosluzhbovciv Nacional'noi' gvardii' Ukrainy (za opysamy cyvil'nogo naselennja Har'kivshhyny). / I.V. Vorobjova, Ja.V. Macegora // Visnyk Nacional'nogo universytetu oborony Ukrainy 3 (46) /2015 C.54-63

13. Davydov D. G. Social'no-psihologicheskie osobennosti imidzha Vooruzhennyh Sil Rossii v molodezhnoj brede./ D. G. Davydov : Dis. kand. psihol. nauk : M., 2005 s. - 217

14. Osinceva A. V. Issledovanie predstavlenij kursantov o sluzhebnom vzaimodejstvii s mladshimi komandirami uchebnyh grupp (Na primere uchebnogo zavedenija voenizirovannogo tipa). / A. V. Osinceva : Dis. ... kand. psihol. nauk : Jaroslavl', 2004 S.-242.
